

υπάρχουν έσωτερικοί λόγοι, οί όποιοι δικαιώνουν τόν λόγον εις τήν φιλοσοφικήν του κατεύθυνσιν, θά έπρεπεν εϋθύς έξ άρχής νά παρατηρήσωμεν, ότι ό λόγος δέν ήμπορεί νά έρωτηθῆ, παρά μόνον υπό τοϋ λόγου. Διά νά έννοηθῆ «ό,τί πόντ' έστι λόγος» και διατι ό λόγος φιλοσοφεί, θά πρέπει ό έρωτών νά λογίζεται, όχι μόνον νά καταλογίζη εϋθύνας, αλλά νά αναλογίζεται τόν λόγον, άρα νά συλλογίζεται, πώς συμβαίνει, ώστε ό λογισμός νά επιστρέφη εις τόν έαυτόν του, νά θέλη νά λογοδοτήση διά τήν ύπαρξίν του, νά γίνη υπόλογος διά τόν έαυτόν του, διά τοϋ καταλογισμού τών ιδιικών του εϋθυνών νά περισυλλέξη τήν λογικήν του φύσιν, δηλαδή νά φιλοσοφή. Διότι αύτή καθ' αύτήν ή έρώτησις, πρὸς τί φιλοσοφών λόγος, είναι ήδη φιλοσοφική έρώτησις. Προϋποθέτει, ότι εἴμεθα εις θέσιν νά τήν διατυπώσωμεν, δηλαδή, όταν δέν έπαναλαμβάνωμεν άσκέπτως τās συλλαβάς, τās όποίας άλλοι συνέθεσαν εις έρώτησιν, νά αντιληφθώμεν μίαν πνευματικήν κατάστασιν, νά διατυπώσωμεν μίαν αντίθεσιν και μίαν ανεπάρκειαν και παραλλήλως νά υποβάλωμεν μίαν αξίωσιν διά μίαν οϋσιαστικῶς άποϋσαν λύσιν, τουτέστιν μίαν άπαίτησιν συνεπείας μεταξύ μιᾶς πνευματικῆς έκφράσεως και ένός ιστορικοϋ αιτήματος και κατ' αύτόν τόν τρόπον νά έπιτελέσωμεν μίαν φιλοσοφικήν κίνησιν και από τῆς άπόψεως αύτῆς νά σταθμίσωμεν μόνοι μας τήν βαρύτητα τῆς φιλοσοφίας και τήν αξίαν τοϋ λόγου.

Όσοι περιμένουν λοιπόν τήν άπάντησιν εκ μέρους τοϋ λόγου, δέν πρέπει νά διαμαρτυρηθοϋν, εάν τούς υποδειχθῆ, ότι αυτοκαταδικάζονται νά παραμείνουν εκτός τοϋ λόγου. Είς τὸ βάθος άρα δέν καταγωνίζονται τήν φιλοσοφίαν, αλλά τήν επικυρώνουν, έφ' όσον, διά νά τήν παραμερίσουν, πρέπει νά φιλοσοφήσουν. Τελικῶς όμως θέλουν νά κάμουν νά ύπερισχύση μία επί μέρους φιλοσοφική άποψις. Αντικαθιστοϋν δηλαδή τήν ένσυνείδητον φιλοσοφίαν δι' άσκέπτων δανεικῶν περιεχομένων, όπωσδήποτε στοιχειωδῶν φιλοσοφημάτων, αλλά φυτοζωούντων εις έν άκατάλληλον διά τήν αύτοσυνείδησιν κλίμα, με άλλους λόγους εκει, όπου δέν άκμάζει ή διαλεκτική σχέσις πρὸς τήν ιδικήν των σκέψιν

καὶ εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν δὲν ἐρωτοῦν, ἀλλὰ παραδέχονται νὰ παραιτηθοῦν τῆς λογικῆς, χάριν τῆς γνώσεως.

Πρὸς τί ἢ ἀντιπαράθεσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν φυσικὴν, ἐνῶ ἢ μεταξὺ των ἀντίθεσις συνεχῶς ἀμβλύνεται. Εἰς τὰς ἡμέρας μας ἢ ἀντίθεσις αὕτη ἔχει χάσει τὴν ὀξύτητά της. Μόνον ὅσοι δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀντιληφθῆ τὴν σοβαρότητα τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, νομίζουν χωρὶς νὰ σκέπτονται, ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν ἐρώτημα θὰ ἦτο ματαιοπονία, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ὅσοι δὲμως παρακολουθοῦν τὴν νεωτέραν ἐξέλιξιν τῆς φυσικῆς, γνωρίζουν, ὅτι διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του προόδου τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἐπλησίασε τὴν φιλοσοφίαν, ὅτι μάλιστα βλέπει εἰς ἐκείνην μίαν διὰ τὴν κίνησιν του ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν.

Ἐνῶ λοιπὸν σήμερον ἢ φιλοσοφία, παρ' ὅτι, ἀλλ' ἴσως ἐπειθὴ ἐκλογίσθη ἢ περιωπῆ της ὡς συστηματικῆς γνώσεως, ἐξαπλοῦται καὶ κατακτᾷ περιοχάς, ἐνθα ἄλλοτε ἐβασίλευον ἄλλοι θεοί, ἐνῶ κυριεῦει τὴν λογοτεχνίαν, ἀνέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου ἢ ἐπὶ τοῦ θήματος τοῦ κοινοβουλίου ἢ διαιτητεῦει τὴν πολεμικὴν τῶν ἀρθρογράφων τοῦ τύπου καὶ συγχρόνως ἀποτελεῖ μίαν οὐσιώδη τάσιν τῆς θεωρητικῆς φυσικῆς, δὲμως τὸ πραγματικὸν ἐρώτημα περὶ τοῦ ἀνθρώπου χάνει βαθμηδὸν τὴν σπουδαιότητά του μεταξὺ τῶν ἀνευθύνως ἢ ἐξ ἐπαγγέλματος σκεπτομένων, ὁ κοινὸς ἄνθρωπος σκέπτεται ὀλοὲν ὀλιγώτερον, τὸν μεταφυσικὸν του χῶρον γεμίζουν αἱ ἠλιθιότητες τῆς ἀστρολογίας, αἱ ἐρωτικαὶ φροντίδες τῶν ἐπιζώντων ἀριστοκρατῶν ἢ ἢ μισαλλοδοξία τῆς πολιτικῆς, αὕτη ἀκριβῶς ἢ ταλαιπωρημένη σκέψις, ἢ ὁποία ἔπαυσε μὲν, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχε θεωρητικὰς βάσεις, νὰ θεωρῆται ὡς ὑπερνίκησις τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἀποκαλύπτεται ὡς ὁ ἐκφυλισμὸς της. Ἡ σύγχυσις αὕτη εἶναι μίαν ἐπὶ πλέον αἰτία τῆς ἀσυνήθους δραματικότητος, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ σήμερον τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐντάσεως αὕτης καὶ τῆς σημασίας της διὰ τὸ ἀνθρώπινον μέλλον, τὸ κατὰ τῆς φιλοσοφίας στρεφόμενον πολεμικὸν ἐρώτημα τῶν

ἔσχατως ἐπιστημονικῶς ἐπηρμένων ὄχι μόνον δὲν ἔχει ἐπὶ θεωρητικοῦ ἐπιπέδου λυθῆ, ἐπειδὴ καὶ μόνον ἢ ἐπιστήμη φαίνεται ὅτι χρειάζεται τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἢ φιλοσοφία βλέπει ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν τὴν φυσικὴν νὰ εἰσχωρῆ εἰς τὰ ἰδικὰ τῆς μεταφυσικὰ κτήματα, νὰ σπείρῃ καὶ νὰ καλλιεργῆ ἐκεῖ βλαστοὺς διὰ τὴν φιλοσοφικὴν συνήθειαν παραδόξους, τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα οὔτε νὰ ἐκριζώσῃ, οὔτε καὶ ἡμπορεῖ ἐθελοτυφλοῦσα νὰ ἀγνοήσῃ.

Ὅσακις ἢ φιλοσοφία ἔθεσε μέχρι σήμερον τὸ ἐρώτημα, πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῆ ἡ παρουσία τῆς, τὸ ἀντελήφθῃ ὡς αἴτημα ὑπερασπίσεως παραγνωριζομένων ἀληθειῶν ἢ ὡς ἀξίωσιν μιᾶς ἀποτελεσματικῆς προσαρμογῆς. Οὐδέποτε ὅμως ἀμφέβαλε διὰ τὸ ἐνδιάθετον εἰς τὴν φύσιν τοῦ λόγου δίκαιον τοῦ φιλοσοφεῖν, οὐδέποτε διὰ τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ νοήματός τῆς ἐτέθη αὐτῆ ἢ ἰδία, ὡς πνευματικὴ ἀνάγκη πρώτου βαθμοῦ, ὑπὸ αἴρεσιν. Τὸ ὅτι σήμερον τὸ αἴτημα τῆς φιλοσοφίας τόσον περισσότερον ὀξύνεται, ὅσον ὀλιγώτεροι φιλοσοφοῦν, ὅτι ἢ φιλοσοφία τόσον εὐκρινέστερον παρουσιάζεται ὡς ὄρος τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐσωτερικῶς ἀπογυμνοῦται, εἶναι μόνον τὸ πλαίσιον, διὰ νὰ ἐλέγξῃ ἢ φιλοσοφία μὲ ὄλην τὴν σοβαρότητα τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς καὶ τῆς εἰς τὸ πρόβλημα ὀφειλομένης συνεπειᾶς τὴν στάσιν τῆς ἐναντι τῆς αὐθεντίας, ἢ ὁποία παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὴν εἶχεν ὑπερθεματίσει. Σήμερον δηλαδὴ δὲν ἐλέγχεται μία φιλοσοφικῶς διατυπωθεῖσα ἀντίληψις ἢ μία ὠρισμένη φιλοσοφικὴ μέθοδος, οὔτε ἀπλῶς ἢ ἐπικαιρότης ἢ μὴ φιλοσοφικῶν προβλημάτων· σήμερον χειμάζεται ἢ φιλοσοφικὴ αὐτοπεποίθησις.

Ἡ δοκιμασία αὐτὴ χαρακτηρίζει μιαν μετάβασιν τῆς σκέψεως ἐκ τῆς ἀμηχανίας πρὸς τὴν εὐθύνην. Ἐναντὶ νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῆς φυσικῆς ἢ νὰ τὴν μιμηθῆ εἰς τὸ ἐπιστημονικόν τῆς ἔργον, ὅπως τὸ ἐπεδίωξεν εἰς τὸ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐξικνούμενον παρελθόν, ἢ φιλοσοφία θέλει νὰ ἀντιπαρατεθῆ πρὸς ἐκείνην, ὄχι ὅμως διὰ νὰ τὴν ἐλέγξῃ ἢ νὰ τὴν περιορίσῃ, συνεχίζουσα μιαν ἐπιθετικὴν ὅσον καὶ οὐτοπικὴν καὶ ἀδικαιολόγητον ἀγανάκτη-

σιν, αλλά δια να συλλάβη τήν ιδιικήν της ἔννοιαν, ἔαν πράγματι ἔχη νόημα να ἐπιζήση, πρὸς τί και πῶς θὰ ἐνδιέφερε τὸν παρόντα ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου δὲν προσφέρει ἐκείνη οὔτε τὰς πλέον ἐντυπωσιακὰς οὔτε τὰς ἀκριβεστέραις γνώσεις. Μόλις σήμερον εἶναι ἡ ἀντιπαράθεσις αὐτὴ οὐσιαστικῶς δυνατὴ, διότι ἂφ' ἐνὸς μὲν μόλις τώρα ἡ φυσικὴ ὑπερβάλλει τὴν ἔπαρσιν τῆς κλασσικῆς της περιόδου και ὁσημέραι ἀντικρύζει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὅχι, ὅπως ἄλλοτε, μίαν ματαίαν ἢ τὸ πολὺ ἀδιάφορον πνευματικὴν ἀπασχόλησιν, ἀλλὰ τὴν δυνατότητα μιᾶς συνεργασίας, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ ἐχώλαινε τὸ ἰδικόν της ἔργον και ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀπλῶς διατεθειμένη να ἀναγνωρίσῃ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ να φιλοσοφήσῃ και ἂφ' ἑτέρου, διότι μόλις εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἡ φιλοσοφία ἔπαυσε να βλέπῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς « animal rationale » ὡς « σκεπτόμενον ἐγώ », ὡς ἔχον προβλήματα ὄν, ἀλλὰ τὸν ἀντικρύζει ὡς πρόβλημα ἐντὸς ἐνὸς προβληματικοῦ περιβάλλοντος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ σχέσις του εἰσῆλθε διὰ τῆς φυσικῆς εἰς μίαν μοιραίαν φάσιν.

Δύο ἀφειτηραὶ (Νεύτων - Ἔγελος) ἀντιφιλοσοφικῆς ἐπιστήμης και ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τῶν πρώτων ἀρχῶν της ἡ νεωτέρα φυσικὴ ἐπιστήμη ἐφάνη, ὅτι ἐξηγούραζε τὴν πρόοδόν της διὰ μιᾶς παραιτήσεως ἐπὶ μεταφυσικῶν βλέψεων. Ὅσον ἀποφασιστικώτερον ἀντελαμβάνετο τὴν ἀναρμοδιότητά της πρὸς γενικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ὅσον ἄρα συνεπέστερον διέστελλε τὸ ἔργον της ἐξ ἐκείνου τῆς φιλοσοφίας, τόσον βαθύτερον διήνοιγε τὴν προοπτικὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Εἰς τὴν περίφημον ἔκφρασιν τοῦ Νεύτωνος « *hypotheses non fingo* »¹ συνεκεντροῦτο μία πρόθεσις ἐρεύνης, ἡ ὁποία, ἀμέσως συνδεομένη πρὸς τὴν ἀντιαριστοτέλειον τάσιν τοῦ Γαλιλαίου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φυσικὴν τῶν φιλοσόφων και συγκεκριμένως πρὸς τὸν τρόπον ἐρεύνης τοῦ Καρτεσίου, δὲν περιειργάζετο λογικῶς τὴν φύσιν, δὲν ἤθελε να εἶναι θεωρία «περὶ» φύσεως, ἀλλ'

(1) Philos. naturalis principia mathem. III 1., XLII pr., XXII probl. (Scholium gener.), Genevæ t. III¹ MDCCXLII, p. 676.

ἐφιλοδοξεί, ἐν πλήρει συνειδήσει τοῦ τολμήματος, νὰ ἐπαναλάβῃ μαθηματικῶς τὴν σκέψιν, τὴν ὁποίαν ἢ καταλλήλως ἐρωτωμένη φύσις θὰ τῆς ὑπηγόρευεν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἢ σχέσις φιλοσοφίας καὶ φυσικῆς εἰσῆλθεν εἰς μίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς μὲν καὶ τῆς δὲ ἀποφασιστικὴν κρίσιν, ἢ ὁποία ἐκορυφώθη τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ σήμερον μεταλλάσσει μορφήν, οὐσιαστικῶς ὁμως δὲν ἔχει λήξει.

Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἢ φιλοσοφία ἀφέθηκε εἰς ἓνα συναγωνισμόν, ὁ ὁποῖος δὲν τῆς ἐταίριαζεν, ἐν τούτοις τὴν ἐβοήθησε νὰ ἀγαπήσῃ τὴν συνέπειαν, νὰ ὀξύνῃ τὴν κριτικὴν τῆς διάθεσιν καὶ νὰ μεθοδεύσῃ κατὰ τρόπον διὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν τῆς τελείως ἄγνωστον, ταυτοχρόνως ὁμως νὰ νομίζῃ, ὅτι συμπορεύεται πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τῆς ὁποίας ἢ ἐπιβολὴ καὶ ἢ ἀκρίβεια ἀπέσπα τὸν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμόν τῆς. Ἦδη ὁ Ἐγγελοσ ἀντίκρυζεν εἰς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς φυσικῆς τὸ πρὸς μίμησιν παράδειγμα τῆς φιλοσοφίας. «Νὰ συνεργασθῶμεν, εἰς τρόπον ὥστε ἢ φιλοσοφία νὰ πλησιάσῃ τὴν μορφήν τῆς ἐπιστήμης, νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὀνόματός τῆς ὡς ἀγάπης τῆς γνώσεως, διὰ νὰ καταστῇ πραγματικὴ γνῶσις: ἰδοὺ τί ἔθεσα ὡς σκοπὸν μου»¹. Παρὰ τὰς ὑποσχέσεις του ὁμοῦ ὁ Ἐγγελοσ συνέχισε καὶ μάλιστα ἔκλεισε τὴν σειρὰν τῶν συστηματικῶν φιλοσόφων. Ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τοὺς τομεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐπήγαζεν ἢ «πραγματικὴ γνῶσις», ἐζήτησε νὰ συλλάβῃ τὸ παγκόσμιον νόημα τοῦ πνεύματος, δημιουργήσας ἴσως τὸ τελευταῖον τῶν μεγαλοπρεπῶν κοσμοειδώλων τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας.

Φιλοσοφικὴ μίμησις τῶν ἐπιστημῶν διὰ τῆς παρουσιάσεως εἰδικευομένων φιλοσοφιῶν. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐγγελοσ ἢ φιλοσοφία ἐπεχείρησε μίαν ἀπότομον στροφὴν πρὸς τὴν εἰδικότητα. Ἦτο, ὡς ἔάν ἢ «ἀντίθεσις», μετὰ τὴν φοβερὰν ἐγγελιανὴν σύνθεσιν τῆς ἱστορίας, ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν τῆς, διὰ νὰ ἀρνηθῇ τὴν προηγηθεῖσαν μορφήν τοῦ πνεύματος ἐφαρμόζου-

(1) *Phänomenologie des Geistes, Vorrede* (WW—H. Glockner, Stuttgart II. Bd. 1951, S. 14)

σα, ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτὸ συνέλαβεν ὡς ἱστορικὸν νόμον. Πρὸς διαφοροὺς κατευθύνσεις ἐστράφη ἔκτοτε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις: ἀρχικῶς πρὸς τὴν ἱστορίαν, πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἱστορικὴ κατεύθυνσις ἐφάνη, ὅτι ἀξιοποιεῖ τὴν κληρονομίαν τοῦ Ἐγγέλου, ἡ γνωσεολογικὴ ὅτι εἰδικεύεται εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ *Kant* καὶ ἡ λογικὴ ὅτι ἐνθυμεῖται τὰ μαθήματα τοῦ Ἀριστοτέλους. Αἱ τρεῖς αὗται κατευθύνσεις εἶχον τὰς ἀντιστοίχους τῶν εἰς τὸ γειτονικὸν πεδίον τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ ἱστορισμὸς συνεβάδιζε πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ἡ γνωσεολογία πρὸς τὴν ψυχολογίαν καὶ ἡ λογικὴ πρὸς τὰ μαθηματικά. Παραλλήλως, αἱ νέαι μορφαὶ τῆς φυσικῆς ἐρεῦνης, ἡ πρόοδος καὶ ἡ διάσπασις τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὀδηγοῦν εἰς μίαν μορφολογίαν τῶν ἐπιστημῶν ἰδίως εἰς τὸν νεοκαντιανισμόν, ἐνῶ τὸ αἷτημα ἐνὸς ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου φιλοσοφικῆς σκέψεως, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀκρίβειαν ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως τοῦ θέματος, τείνει πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῆς γλώσσης, πρὸς μίαν ἀποσύνθεσιν τοῦ προβληματικοῦ περιεχομένου τῆς σκέψεως εἰς ἓνα προβληματισμὸν τῆς ἐκφράσεως, μίαν ἀποστροφὴν ἐκ τῶν νοουμένων χάριν τοῦ τρόπου νοήσεως: πρὸς μίαν ἐξέτασιν, ἀντὶ τοῦ προβλήματος καθ' αὐτό, τῶν ἐκφραστικῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διευτυποῦτο. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἡ ἱστορικὴ φιλοσοφία κατέρχεται περισσότερον εἰς τὸ πεδίον τῶν πραγμάτων, στρέφεται ἀπὸ τῆς μοναδικότητος πρὸς τὸ γενικευόμενον, ζητεῖ γὰρ συλλάβη τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι διακυβεροῦν τὴν ζωὴν ἐντὸς κλειστῶν κοινωνικῶν πλαισίων καὶ ἀναπτύσσεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς κοινωνιολογία, διὰ γὰρ εὖρη ἄμεσον ἀξιοποίησιν εἰς τὴν πολιτικὴν.

Ἐὰν ἐξ ἄλλου ὁ νεοκαντιανισμὸς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐνορατικὴν διάθεσιν τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, ἐστράφη πρὸς τὸν τύπον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐντάσσεται τὸ περιεχόμενον καὶ τοιουτοτρόπως ἐνεφανίσθη ὡς τυπολογία τῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων καθώριζε τὴν δυνατότητα, τοὺς ὅρους καὶ τὰ ὅρια, ἡ σημερινὴ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης θέλει γὰρ λέγεται «ἐπιστημολογία», γὰρ

ἐρευνᾶ τὰ ἀξιώματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, νὰ τακτοποιῇ τὸ ἐργαστήριον, δταν ὁ ἐπιστῆμων ἀναπαύεται, κατὰ κάποιον τρόπον νὰ καθαρίζει τὰ ἐργαλεῖα τῆς μεθοδικῆς σκέψεως, ὥστε νὰ μὴ προσκόπηται καὶ νὰ ἐπιταχύνεται ἡ ἔρευνα. Ἡ φιλοσοφικὴ γλωσσολογία ἐκ παραλλήλου ἔκαμιν ἐν ἀκόμῃ βῆμα περισσότερον, ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ κατασκευάσῃ ἰδικήν της γλῶσσαν, νὰ γίνῃ «λογιστικὴ», νὰ συμβολίσῃ τὴν σκέψιν της κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὰ μαθηματικά, νὰ συνάγῃ δηλαδὴ ἐξ ὀρισμένων δεδομένων λογικὰ ἐπακόλουθα, νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται ὁμως διὰ τὸ νόημα τῶν ἀσκήσεων αὐτῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ τὴν ὀρθότητά των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ θεωρῆται σήμερον ὡς μία ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφικὴ καταγωγὴ τῆς ὁποίας οὔτε τιμὴν τῆς περιποιεῖ, οὔτε ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι διαπιστώσιμος.

Φιλοσοφικαὶ προοπτικαί, νοσηθεσίαι καὶ ἀποφάσεις τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου ἐντυπωσιασθέντων. Παρὰ τὴν εἰδίκευσιν τῆς φιλοσοφίας, ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην δὲν συνεκαλύφθη. Ὅπως ἀντιθέτως, ἀπὸ δύο καὶ πλέον αἰώνων μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τρεχούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐδημιουργήθη ἡ δικαιολογημένη ἐντύπωσις, ὅτι φιλοσοφία καὶ φυσικὴ διηγωνίζοντο διὰ τὴν πρώτην θέσιν, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀντιπάλων τοῦ ἰδίου ἀγωνίσματος. Παρουσιασθεῖσα λοιπὸν ὄχι χωρὶς λόγον ὡς σύγκρουσις μεταξὺ θετικισμοῦ καὶ μεταφυσικῆς, ἡ ἔντασις αὐτὴ ἐπεδείνωσε τὴν ὀλην σύγχυσιν. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ φιλοσοφία ἀμφοταλαντεύετο πρὸ τῶν ἐκδοχῶν ἢ νὰ ἀγνοήσῃ τὴν ἐπιστήμην ἢ νὰ γίνῃ «ὑπὸ αὐστηρὰν ἔννοιαν» (*Husserl*) ἐπιστήμη ἢ νὰ γίνῃ «λογικὴ τῆς ἐπιστήμης» (*Carnap*) ἢ νὰ θεωρήσῃ τὸ ἱστορικὸν της ἔργον ὡς τετελεσμένον.

Πράγματι λοιπὸν, ἡ ταραχὴ αὐτὴ ἐξώθησε τὴν φιλοσοφίαν εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις, νὰ τεθῇ μὲ προσβεβλημένην ἀξιοπρέπειαν πρὸ τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας ἐκδοχῆς, ὡς τῶν ὀρων ἐνὸς ἀναποφεύκτου διλήμματος, εἴτε δηλαδὴ νὰ πιστεῦνται

δτι τῆς ἀρμόζει ἡ θέσις τοῦ κριτοῦ τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε νὰ ἐπι-
τρέπη ὡς ἔγκυρον, μόνον ὅ,τι θὰ συνεβιδάζετο πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς
παραδόσεως ἐπιδοκιμαζομένας ἀρχάς της («Εἰς τὴν φιλοσοφίαν
ἐπιβάλλεται νὰ κρίνη ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας τοῦ ἀνθρώπου
καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ καταδικάζῃ ὡς ἐσφαλμένην κάθε
ἐπιστημονικὴν πρότασιν, ἡ ὁποία δὲν θὰ συνετάσσετο πρὸς τὰς ἰ-
δικάς της ἀληθείας» 1), εἴτε, ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ θαυμασμοῦ διὰ
τὰ ἐπιστημονικὰ κατορθώματα

(«Δόξα στίς θετικές μας ἐπιστήμες!
Ζήτω ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀποδείξεων!...

Κυττάξετε!

Στὰ ὕψη πετώντας ἡ ἀετόφθαλμη ἐπιστήμη,

Ῥοάν ἀπὸ ψηλές κορφές

Ἐμᾶς θωρώντας τοὺς μοντέρνους,

Ἀπόλυτα μᾶς στέλνει συνεχῶς

Προστάγματα» 2),

νὰ θέλῃ νὰ παραιτηθῇ τοῦ περαιτέρω ἔργου της, μὲ ἔντονον
συναίσθημα ἐντροπῆς («Δὲν ὑπάρχει, δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ
ὑπάρχη φιλοσοφία... Δοκιμάζομεν ἐν εἶδος αἰσχύνῃς ὑποβάλλον-
τες φιλοσοφικὰς ἐρωτήσεις καὶ ἡ δυσθυμία αὐτὴ ἐννοεῖται: ἡ ἀ-
ποστολὴ τοῦ εἰλικρινοῦς φιλοσόφου ἔχει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀρ-
θῆ δι' ἐνὸς γεγονότος, διὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐπιστήμης» 3).
Τῶν ἄκρων αὐτῶν περιπτώσεων ὀλίγοι ὑπῆρξαν γενικῶς οἱ ἐκ-
πρόσωποι. Οἱ περισσότεροι, τόσο ὡς ἐργάται τῆς ἐπιστήμης, ὅ-
σον καὶ ὡς φιλοσοφικοὶ παρατηρηταὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου,
ἐνόμισαν δτι ἡ ἱστορία εἰς τὴν παροῦσαν της ἀρθρωσιν ἀπαιτεῖ
μίαν συνεργασίαν ὄλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία θὰ
ἐχορυφοῦτο εἰς τὴν φυσικὴν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ φιλοσο-

(1) Jacques Maritain, *Eléments de philosophie I*, Paris 1951²⁷
p. 71.

(2) Walt Whitman, *Leaves of grass*, ed. E. Holloway, Garden
City N.Y. 1954, pp. 44, 198.

(3) F. Rauh, *Fragments de philosophie morale* («Rev. d. Mét.
et de Mor.», Paris Jan. 1911, p. 1).

φία δὲν ἦτο περιττή, ἔπρεπεν ὁμως νὰ πεισθῆ νὰ ἀλλάξῃ διαφέροντα καὶ τρόπον σκέψεως, νὰ γίνῃ συνεργάτις εἰς τὸ μόνον ἄξιον τῆς ἱστορικῆς ὥρας συλλογικὸν ἔργον τοῦ πνεύματος.

Πρὸς μίαν πνευματικὴν μοναρχίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Εἰς τὴν δημιουργηθεῖσαν αὐτὴν κατάστασιν ἡ φυσικὴ δὲν ἔπαιξεν ἀπλῶς τὸν ρόλον ἀμετόχου καὶ μόνον διὰ τῆς παρουσίας του μεταπείθοντος ἐμπνευστοῦ. Παρ' ὅτι ὤφειλε τὸ ἀναμφισβήτητον κῦρος τῆς εἰς τὸν ἀντιφιλοσοφικὸν τῆς προσανατολισμόν, ἡ αἴγλη τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς κατορθωμάτων τὴν ἔπεισεν εἰς πολλάς περιπτώσεις νὰ ἀναλάβῃ τὸν ρόλον τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, ἰδίως νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ποῦ ἀκριδῶς θὰ συνίστατο ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ συμβολὴ τῆς. Εἰς τὸ παιδαγωγικὸν αὐτὸ ἔργον ἐπεδόθησαν οἱ δευτερευούσης σημασίας ἐρευνηταὶ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἐκπρόσωποι ὁμως ὀλκῆς, ὅπως διὰ τὴν κλασσικὴν φυσικὴν ὁ *Ernst Mach* ἢ διὰ τὴν ἀτομικὴν φυσικὴν ὁ *Hans Hahn*, ἐθεώρησαν ὡς καθήκον των νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν μετεκπαίδευσιν τῆς φιλοσοφίας. Διὰ τὸν πρῶτον τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τότε μόνον ἔχει σημασίαν, ὅταν ἔγκειται «εἰς μίαν ἀμοιβαίαν κριτικὴν συμπλήρωσιν, διερεύνησιν καὶ ἀναγωγὴν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν εἰς ἓν ἐνιαῖον ὄλον»¹, ἐνῶ ὁ δεῦτερος, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι «πᾶν, ὅ,τι λέγεται, ἔχει νόημα μόνον ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ πρότασιν μιᾶς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης», συμπεραίνει, ὅτι «νὰ ἀσχολούμεθα μὲ τὴν φιλοσοφίαν σημαίνει: νὰ ἐλέγχωμεν κριτικῶς προτάσεις τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, μήπως εἶναι ἀπατηλαί, ἐὰν πράγματι ἐνέχουν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστήμην»².

Αἱ ὑποδείξεις αὗται εὔρον πρόθυμον ἀπήχησιν μεταξὺ γάλλων (*Eduard Goblot* : «Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν φιλοσοφία ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης. Ὑπάρχουν μόνον φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι..., μόνον

(1) *Populär — wissenschaftliche Vorlesungen*, Leipzig 1903^s, S. 289.

(2) 1929 εἰς μίαν διάλεξιν ἐν Ηεράγα (Πρὸβλ. *F. Dessauer*, *Naturwissenschaftliches Erkennen*, Frankfurt a. M. 1958, S. 375).

κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον φιλοσοφικοὶ τρόποι ἐξετάσεως τῶν ἐπιστημῶν» 1), γερμανικῆς καταγωγῆς (*Ludwig Wittgenstein* : «Ἡ ὀρθὴ μέθοδος τῆς φιλοσοφίας θὰ ἦτο ἡ ἐξῆς: Νὰ λέγωμεν μόνον ὅ,τι ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῆ, ἐπομένως μόνον προτάσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης — ἄρα κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι ἄσχετον τῆς φιλοσοφίας» 2) ἢ ἀγγλοσαξωνικῆς ἐπιδράσεως φιλοσόφων *Georg Santayana* : «Ὅλαι αἱ σύγχρονοι φιλοσοφίαι, ἐφ' ὅσον περιγράφουν τὴν πείραν καὶ ὄχι τὴν φύσιν, ἀνήκουν εἰς τὸν τομέα τῆς λογοτεχνίας καὶ διὰ τοῦτο στεροῦνται ἐπιστημονικῆς ἀξίας» 3. Ἄξιον περιεργείας θὰ ἦτο, νὰ ἀναλυθοῦν αἱ ἀνωτέρω προτάσεις, νὰ ζητηθῆ κατὰ πόσον ἡ καταδίκη τῆς φιλοσοφίας ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἔχει ἐπιστημονικὸν ἢ φιλοσοφικὸν χαρακτήρα, π.χ. νὰ διαπιστωθῆ, ἐὰν ὁ τελευταῖος ἰσχυρισμὸς περιγράφῃ τὴν προσωπικὴν ἐμπειρίαν, ἢ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, ἐὰν ἔχῃ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἢ ἀνήκῃ μὲ τὴν ὅλην χορείαν τῶν ἐπιστημονικῶς ἀναξίων λόγου φιλοσοφιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «λογοτεχνίας». Ἄν ὁμοῦς ἡ φιλοσοφία ἔχῃ μίαν ἱστορικὴν ἀποστολὴν ἀνεξάρτητον τῆς ἐπιστήμης, ἂν συμβαδίζῃ πρὸς ἐκείνην καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἀκολουθῆ τὴν κατεύθυνσίν της ἢ εἰς ἄλλας τὴν βοηθῆ εἰς τὴν μεθοδικὴν της κίνησιν, χωρὶς νὰ ἐξαντλήται τὸ ἰδικόν της ἔργον εἰς τὴν ἀναγκαίαν αὐτὴν σχέσιν καὶ συγχρόνως εἰς τί θὰ συνίστατο τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ ποῖα θὰ ἦτο ἡ σημασία του διὰ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἐρωτήματα μιᾶς συστηματικῆς ἀντιπαραθέσεως ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας, τῶν δύο αὐτῶν συγγενῶν πνευματικῶν μεγεθῶν εἰς τὴν σημερινὴν των παρουσίαν. Τοῦτο ὁμοῦς ἀνήκει εἰς τὸν θεματικὸν κύκλον τοῦ τρίτου μέρους τῆς παρούσης ἐργασίας.

Τὸ μεσσιανικὸν πνεῦμα τῆς κεντρικῆς ιδέας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ὁλόκληρον τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ὄχι μόνον

(1) *Les systèmes des Sciences*, Paris 1930², p. 256.

(2) *Tractatus Logico-Philosophicus*, London 1958⁷, 6.53 (S. 186—189).

(3) *Atoms of Thought*, ed. *I. D. Cardiff*, New York 1950, p. 178.

ἐπιστημόνων καὶ φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινῆς γνώμης τῶν Νεωτέρων χρόνων, ἰδίως ὅμως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐμπνέει, συνέχει καὶ κατευθύνει μία δυσκόλως καλυπτομένη καὶ συγκρατουμένη καὶ εἰς πολλαπλασιαζομένους τομεῖς θριαμβεύουσα πίστις, ἢ ὁποῖα, παρ' ὅτι φαινομενικῶς ἐστρέφετο κατὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀπόψεων τῆς παραδόσεως, ὑπῆρξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ὑποκατάστατον τῆς θρησκείας, ὅ,τι ἐπεστέγασε τὸ ἔργον τῆς φυσικῆς ὡς κριτικῆς καὶ ἀνασκευῆς τῶν κοσμολογικῶν δοξασιῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ παραλλήλως ὡς πρόδρομος ἐνός πολιτικοῦ θρησκευήματος, τὸ ὅποιον, διὰ τῆς ἀναφορᾶς του εἰς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ τοὺς καταπιεζομένους, ἐνθουσιάζει σήμερον τοὺς ἱστορικῶς ἀφυπνιζομένους λαοὺς καὶ τοὺς ἀπογοητευμένους τοῦ ἀγωνιῶντος εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς οἰκονομικῶς ἀπόρους καὶ διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποσχέσεών του μέσῳ τῆς τεχνικῆς, τοῦ μεταφυσικοῦ αὐτοῦ ἐπακολούθου τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου καὶ ἀποφασιστικῶς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὁ Μαρξισμὸς σχετίζεται πρὸς τὴν πίστιν εἰς τὴν πρόοδον, τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ προτελευταίου αἰῶνος τῆς ἱστορίας, ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν κληρονομίαν, τὴν ὁποῖαν, διὰ τοῦ ἀγγέλματος τῆς σωτηρίας καὶ διὰ τῆς ἀναφορᾶς του εἰς τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς ἀδυνάτους, συνεπλήρωσε καὶ ἐπεξέτεινεν ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς κινήσεως ἐκ μιᾶς πτώσεως πρὸς μίαν δικαίωσιν, ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, ἐκ τῆς ἀναξιοπρεπείας πρὸς τὴν τελείωσιν καὶ τὴν τελικὴν λύτρωσιν, συνεχίζει.

Εἰς τὸν περὶ τὴν Τηβεριάδα χῶρον ὁ ἄνθρωπος ἀντελήφθη, ὅτι ἔχει μίαν συγκεκριμένην ἀρχὴν καὶ ἐν προβλεπόμενον τέλος. Τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν διάστασιν μετελαμπάδευσεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Χριστιανισμὸς. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἠρμήνευσε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μετάδασιν ἐκ μιᾶς παραβάσεως πρὸς μίαν κρίσιν, ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος πρὸς τὴν δευτέραν παρουσίαν. Αὐτὴ ἢ διὰ μέσου τοῦ χρόνου ἐκτεινομένη τάσις ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπῆρξεν ὁ ἄρμος τῶν μεταφυσικῶν ἐλπίδων,

ἐγονιμοποίησε τὴν φαντασίαν καὶ κατηύθυνε τὴν θεολογικὴν σκέψιν τοῦ χριστιανοῦ εὐρωπαίου, μέχρις οὗ ἡ παρουσίασις ἐνὸς ἐκθαμβωτικοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος ἔρριψε τὴν φωτεινὴν τοῦ σκιᾶν ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς πίστεως. Ἡ θεμελίωσις ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων, ἡ βραχυπρόθεσμος ἐκπλήρωσις τῶν ὑπεσχημένων, ἡ κερδοφόρος ἐπέκτασις τῆς ἐρεύνης, ἡ διάνοιξις συνεχῶς βαθυτέρων προοπτικῶν ἐκ μέρους τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης συνεβάδισαν πρὸς μίαν αὐξανομένην δυσπιστίαν ἔναντι τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων, εἰς τελευταίαν ὁμῶς ἀνάλυσιν συνέχισαν τὴν βιβλικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μιᾶς μεταβατικῆς ἀξίας, ἐνεφύσησαν εἰς τὸν καιρὸν ἕν πρακτικόν, ἀλλ' εἰς τὴν φύσιν τοῦ μεσσιανικοῦ πνεύματος, δηλαδὴ ἠλλάξαν ἀπλῶς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, παρὰ τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὴν προσδοκίαν, τὴν θεῖαν καταγωγὴν καὶ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸ θεῖον, ἐφαίνετο ὅτι ἔμενε στάσιμος.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπεριόριστον ἰσχὺν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν κατὰ κράτος ὑποταγὴν τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον, χάριν τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη ὅ,τι ἔχει ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν, θὰ ἤμποροῦσε λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκλαϊκευσις μιᾶς θρησκευτικῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ βάθος τῶν ἑκατονταετηρίδων τρέφει τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα. Ὅτι ἡ πίστις αὕτη εἰς τὰς δυνατότητας καὶ τὴν ἀκατάσχετον ἱστορικὴν πρόοδον τοῦ ἐπὶ τῶν τροχῶν τῆς τεχνικῶς ἐκφραζομένης ἐπιστήμης ἀπὸ θριάμβου εἰς θρίαμβον ἐποχουμένου ἀνθρώπου εἶναι τελικῶς θρησκευτικῆς καὶ μάλιστα βιβλικῆς προελεύσεως, καθίσταται ἰδίως σήμερον πρόδηλον, ὅτε, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἡ φυσικὴ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κλονίζει τὴν τυφλὴν πεποίθησιν εἰς τὸ ἀπόλυτον κῦρος καὶ τὴν ἀπαυστον ἐπέκτασιν τῆς γνώσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος διακρίνει εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέλιξιν ἐπικινδύνους σκιάς, τὰς ὁποίας οἱ ἔκθαμβοι ὑπέρμαχοι τῆς προόδου κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν ἀντιπαρήρχοντο, ἐπιδίδει ἰδίως εἰς τὸν σοβιετικὸν κόσμον μίαν ἀπροκαλύπτως μεσσιανικὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν λυτρωτικὸν χαρακτήρα τοῦ ἐπιστημονικῶς θεμελιωμένου καὶ διὰ τοῦτο ἀδαμάστου πολιτικοῦ συστήματος. Προφητικὸς ζῆλος, περιούσιος

λαός, βασιλεία «τοῦ Θεοῦ» ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι αἱ βάσεις τῆς νέας αὐτῆς πίστεως, ἡ ὁποία, συνεχίζουσα τὸν δέκατον ἕνατον αἰῶνα καὶ ἐκμεταλλευσμένη τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν, μεταγράφει τοὺς θεολογικοὺς ὅρους εἰς ὅρους τῆς κοινωνιολογίας καὶ τελικῶς παρουσιάζεται, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἐνὸς Ρώσσου, ὡς «προέκτασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης» 1.

Εἰς τὴν σκιὰν τῆς ἀποστρεφομένης θεότητος. Ἡ φοβερὰ ὁμως ἐκλαίκευσις τῆς μεσσιανικῆς διαθέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν συνέβαλεν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη διὰ τῆς μεταθέσεως τοῦ εὐεργετοῦντος ἐπέκεινα ἐντὸς τοῦ χρόνου, διὰ τῆς κολακείας δηλαδή τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη θεωρουμένη ὡς ὅρος καὶ ὡς ἐγγύησις μιᾶς μαθηματικῶς δυνατῆς «θείας βασιλείας» ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπως τὴν ὠνειρεύθη ὁ νεώτερος ἄνθρωπος εἰς τὰς ρομαντικὰς τοῦ ὀπτασίας μετὰ τὴν μέθην τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας θεωρεῖται —τοῦλάχιστον εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον— ὡς ἓν τῶν χαρακτηριστικωτέρων κεφαλαίων τῆς ἱστορίας τῶν προλήψεων. Εἰς μίαν θορυβώδη περίοδον τοῦ πνεύματος «οἱ ψυχοπαθεῖς τὰ κατάφεραν νὰ κλείσουν τοὺς ὕγιεις εἰς τὸ τρελλοκομεῖον» 2. Πλὴν ὁμως τῆς παρανοήσεως αὐτῆς, ἡ περίοδος τοῦ ἐπιστημονισμοῦ προδίδει ἀκραιφνεῖς τοὺς χαρακτῆρας τῆς μαγείας. Παρουσίασε δηλαδή μίαν ἀκατάσχετον προέκτασιν τῆς θελήσεως ἐκ τῶν ἀπλῶν φαινομένων πρὸς τὸ οὐσιώδες, ἥτοι ἐξέλαβε τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ὡς ἀπλοῦν φαινόμενον 3. Ἀπεκάλυψε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν χαρακτηριστικὴν εἰς τὰς μαγικὰς σχέσεις σύγχυσιν μεταξὺ φαινομένου καὶ νοητοῦ, θελήσεως καὶ πραγματικότητος, δυνατότητος καὶ οὐσίας. Μία ἀχαλίνωτος διεύρυνσις τῆς προθέσεως ἐκ τῶν συμβολιζομένων πρὸς τὰ ἐλπιζόμενα, ἡ ἐκπροσώπη-

(1) Fedor Stepun, «Science et liberté», Rapports et débats du Congrès de Hambourg 23 - 26 Juillet 1953 («Preuves» No 37, Paris 1954, p. 103).

(2) Πρὸς. Erich Voegelin, Wissenschaft als Aberglaube («Wort u. Wahrheit» hg. v. O. Mauer - O. Schulmeister, Wien VI. Jg. 1951, S. 360.

(3) Erich Voegelin, S. 355.

σις τοῦ οὐσιώδους δι' ἑνὸς σχήματος, εἶναι ἀκριβῶς ὁ πυρὴν τῆς μαγικῆς διαθέσεως. Ἄφ' οὗτου ὁμως ἡ διάθεσις αὕτη ἔλαβε πρακτικὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ἰδίως ὅταν αἱ πρῶται ἐντυπώσεις παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς μίαν ἐπισταμένην διαλλαγὴν πρὸς τὸ γεγονός τῆς νέας φυσικῆς ἐρεύνης, ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἔχασε τὴν φαντασμαγορίαν της. Τὴν ἀπογοήτευσιν ὅσων εἶχον ὑποδεχθῆ τὴν τεχνικὴν δύναμιν ὡς λυτρωτικὴν χάριν, ἤλθε νὰ ἐπιτείνῃ μίαν ἄνευ προηγουμένου ἐσωτερικὴν κρίσιν ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ μεθοδικοῦ πνεύματος, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ διεξοδικὸς λόγος κατωτέρω. Ἐκεῖθεν ὁμως ἐξηγεῖται, διατί, ὅσοι σήμερον διακρίνουσιν τὴν ἔνδειαν τῆς ἐπιστημονικῆς «ἀληθείας» καὶ συγχρόνως ἀναλογίζονται τὴν ἀπαστράπτουσαν ἱερατικὴν της μεταμφίεσιν κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν, δυσκολεύονται νὰ πιστεύσουν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς Εὐρώπης προσεκήνυσαν τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα. «Σήμερον τὸ γεγονός, ὅτι ἐπέσαμεν εἰς τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, μᾶς φαίνεται ὡς δεισιδαιμονία»¹. Τὴν ἱστορίαν δὲν φαντάζονται πλέον οἱ ἄνθρωποι ὡς μίαν ἐνθουσιώδη πορείαν ὀδηγουμένων εἰς φωτεινοὺς ὀρίζοντας, ἀλλ' ὡς μίαν ἀγωνιώδη περιπέτειαν νυκτερινῶν ὁδοιπόρων. Ἄντὶ τῆς παραστάσεως μιᾶς ἐκπορθουμένης κορυφῆς, οἱ ἄνθρωποι σήμερον φρίττουν πρὸ ἑνὸς χάλινοντος χάσματος. Τὸ *itinerarium* τοῦ εὐρωπαϊοῦ πρὸς τὰς μυστικὰς ὑποσχέσεις τῆς «προόδου» εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν του περιόδου, ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν θρησκευτικὴν του καταγωγὴν, ἀντιτιθεμένην ὁμως πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε ἀναπαράστασίν του, ὡς μιᾶς ἄνευ ὀρίων ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὰ ἀπίθανα καὶ μεγαλειώδη ἔργα τῆς ἐπιστημονικῆς διανοίας.

Ἐὰν ἔζη σήμερον ὁ *Mark Twain* δὲν θὰ ἠῤῃχετο εἰς τὸν φίλον του ποιητὴν *Walt Whitman*, ὅπως ὅταν τὸν συνέχαιρε διὰ τὰ 70 τοῦ ἔτη τὸ 1889, νὰ περιμένη ἀκόμη μίαν τριακονταε-

---

(1) *J. Ortega y Gasset, Weshalb wird wieder Philosophie getrieben?* (WW üb. v. *H. Weyl - U. Weber*, Stuttgart II Bd. MCMLV, S. 473).

τίαν, διὰ νὰ προλάβῃ νὰ ἴδῃ τὴν μετατροπὴν τῆς γῆς εἰς παράδεισον. Σήμερον ἡ φυσικὴ προκαλεῖ διὰ τῆς ἐκουσίας καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς τῆς ἐργασίας ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἀλλοτε διάθεσιν, οὔτε τὴν ἀρμοδιότητα νὰ ἀπαντήσῃ. Ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν κρίσιν τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ συνείδησιν προβλημάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζει καὶ ἡ λύσις καὶ ἡ ἐκ μέρους τῆς ἐπιστήμης ὑπόσχεσις τῆς λύσεως. Ἄν ὁμοῦς ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἐπιτυχάνῃ, καθ' ὃν λόγον ἀνιχνεύει τὸν πυρῆνα τῆς ὕλης, μίαν εὐκρινεστέραν περιγραφὴν τῶν ὁρίων τῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίζῃ τὰς ὑποσχέσεις τῆς, παύῃ δηλαδὴ νὰ πληροῖ τὸν μεταφυσικὸν χῶρον τοῦ ἀνθρώπου, νὰ κρατῇ τὴν κορυφὴν τῶν πίστεών του, νὰ ἀπαντᾷ εἰς ὅ,τι κατὰ βάθος τὸν ἐνδιαφέρει, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀποστρεφομένης αὐτῆς θεότητος χάνει τὴν μεταφυσικὴν του βεβαιότητα. Εἶχεν ἀναθέσει τὴν πνευματικὴν του ἀσφάλειαν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐθεντίαν, εἶχεν ἐκπλαγῆ πρὸ τοῦ διαγνωστικοῦ κατορθώματος καὶ κατὰ κάποιον τρόπον εἶχε λησμονήσει ὅτι ὑπάρχει, διότι ὁ κόσμος του διέθετε περισσοτέρας ἀπαντήσεις, ἀπ' ὅ,τι ἐκεῖνος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῆ ὡς πρόβλημα καὶ νὰ περιγράψῃ διὰ τῆς ἐρωτήσεως, ὥστε σήμερον νὰ εὐρίσκεται μετέωρος, νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι κάτι, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί ἀκριβῶς, ἔχει ἀνεπανορθώτως καταστραφῆ, νὰ μένη ἀβοήθητος καὶ νὰ ἐρωτᾷ ὄσους τὸν περιφρονοῦν ἢ ὄσους τὸν παραπέμπουν εἰς ἄλλους ἀπὸ κοινοῦ ἀναρμοδίους.

Αἱ κατηγορίαι ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἡ φυσικὴ ἀπεγοήτευσεν. Νέας πίστεις ἀναζητεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἰς τὴν τέχνην, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν. Πολλοὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν, ἄλλοι ἀπαιτοῦν τὴν ἀναγέννησιν τῆς. Ὅπου ὁμοῦς καὶ ἐὰν καταφεύγουν, οἱ ἀπογοητευμένοι αἰσθάνονται, ὡς ἐὰν ἐπροδόθησαν. Κατὰ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ὑψοῦνται συνεχῶς ἐντονώτεραι κραυγαὶ ἀγανακτήσεως. Ἄφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἐξεπλήρωσεν ὅ,τι ὑπεσχέθη, δὲν ἐχάρισεν οὔτε τὴν εὐδαιμονίαν, οὔτε τὴν εἰρήνην, οὔτε τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Δὲν ἐνεφύση-

σε μακρόπνουν πίστιν εἰς τοὺς ὀλιγοπίστους, δὲν ἐπλούτισε τοὺς πνευματικῶς ἐνδεεῖς, δὲν προσέφερε τὴν ἱκανοποίησιν εἰς ὄσους ἄφηνεν ἀνικανοποιήτους ἢ φιλοσοφικὴν σχέψιν. Ἐτέρου συνέβαλεν ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐκκένωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν κατέστησεν ἀγώνυμον, τοῦ ἤρπασε τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν, τὸν παρέδωκεν ἀβοήθητον εἰς ὄσους ἐξεπαίδευσε γὰρ ἐκμεταλλεύωνται τοὺς ἐπὶ μέρος τομεῖς της, τὸν ἔκαμε θῦμα γιγνωσκόντων βαρβάρων καὶ ἐπὶ πλέον ἐξεργάζεται σήμερον τὴν δυνατότητα γὰρ τὸν ἐκμηδενίσῃ ὄχι μόνον πνευματικῶς, ἀλλὰ καὶ ὄντολογικῶς ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

Θὰ ἐπρόκειτο ὁμοῦς περὶ μιᾶς βιαίας ἀπλοποιήσεως τῶν πραγμάτων, ἐὰν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἐξάρτημα ἐνός μηχανικοῦ συγκροτήματος ἢ ἐνός κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ἀπεδίδοτο ἢ εὐθύνη εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐκτελῇ τὸ ἔργον ἐνός μοχλοῦ, εἶναι διὰ τοῦτο ἀντικαταστάσιμος, ἀπλοῦν ὕλικόν προσφερόμενον δι' ὄλας τὰς χρήσεις καὶ ἐὰν ἀπὸ τῆς ἀλλῆς πλευρᾶς τὴν ἐσωτερικὴν κενότητα τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτοῦ αὐτομάτου ἐπιχειρῇ γὰρ πληρώσῃ ἢ ἰδεολογία, τὴν μηδαμινότητα καὶ τὸν φόβον του γὰρ συγκαλύψῃ ἢ πρόληψις καὶ ἢ μισαλλοδοξία, διὰ τὸ ἐξευτελιζόμενον ἠθός του γὰρ τοῦ προσφέρῃ ἀσκέπτους πίστεις ὁ ὀλοκληρωτισμός, ἢ φυσικὴ, ὡς ἐπιστήμη, διὰ τὰ συμπώματα αὐτὰ εἶναι ἀνεύθυνος. Ἄν οἱ σύγχρονοι ὑπηρέται τῆς ἀνάγκης ἐρημώνουν τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ παραλλήλως ὁμιλοῦν περὶ ἐλευθερίας: *ubi solitudinem faciunt, libertatem appellant*, πρὸς τοῦτο δὲν πταίει ἢ φυσικὴ. < Ἄλλ' ἢ φυσικὴ εἶναι ἢ γεγεσιουργὸς αἰτία τῆς τεχνικῆς καὶ ἢ προσφερομένη ἐγγύησις τῶν πολιτικῶν βλέψεων > . Κανεῖς δὲν ἤμπορεῖ γὰρ ἀρνηθῆ τὸ δίκαιον τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς, οὔτε ὁμοῦς καὶ γὰρ τὴν θεωρήσῃ ὡς λύσιν τοῦ προβλήματος. Δὲν εἶναι ἢ φυσικὴ τὸ αἷτιον τῆς κρίσεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ τ ρ ὀ π ο ς, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς διεμόρφωσε τὴν ἱστορικὴν του μοῖραν. Ὅχι λοιπὸν τόσον εἰς τὴν φυσικὴν, ὅσον εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἔκφρασιν του πρέπει γὰρ ζητηθῆ ὁ πυρὴν τοῦ προβλήματος. Αὐτὸ ὁμοῦς θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι ὁ